

УДК 811.161.2'373.2

doi: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2019.71.10304>

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ АВТОХТОННИХ УКРАЇНСЬКИХ АСТІОНІМІВ

Віра КОТОВИЧ

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
кафедра філологічних дисциплін та МВІШ,
вул. Леся Курбаса, 2/201, Дрогобич, Львівська обл., Україна, 82100
тел. (0 324) 41-34-07
e-mail: virako@ukr.net*

Окреслено лінгвокультурологічні портрети сучасних астіонімів України, утворених за допомогою архаїчного суфікса **-jь* від власних особових слов'янських композитних імен. Доведено прадавню українськість назв таких міських поселень. Розглянуто ядерну, ближню периферійну та дальню периферійну зони інтерпретації сучасних астіонімів: первісних посесивів на **-jь*, утворених від композитних імен, засвідчених у відомих слов'янських ономастикомах, в історичних джерелах або спеціальних працях (*Богуслав, Борислав, Володимир-Волинський, Доброміль, Житомир, Ізяслав, Переяслав-Хмельницький, Самбір*) та архаїчних дериватів на **-jь*, змотивованих реконструйованими іменами-композитами (*Дрогобич, Збараж, Радомишль, Чорнобиль*).

Ключові слова: астіонім, ядерна зона, ближня периферія, дальня периферія, ойконімотвірна модель, ім'я-композит.

Постановка проблеми. Назви поселень “відображають суспільне життя епохи, в якій виникли” [12: 20] й акумулюють у собі загальну культуру ойконімної номінації. Сьогодні, коли назріла особлива потреба говорити про українськість нашого міста, не менш актуальним є дослідження автохтонності його назви. Першими у списку національно змотивованих назв теперішніх міських поселень є астіоніми, утворені за допомогою архаїчного суфікса **-jь* від слов'янських власних особових композитних імен. Зародження ойконімів на **-jь* сягає праїндоевропейської доби, їхнє формування відбулося в праслов'янську епоху, а верхня межа функціонування топонімотвірного суфікса **-jь* припадає на кінець XII – початок XIII ст. Утворення на **-jь* досі поодинокі збережені на території всієї Славії. Щоправда, нерідко вони змінені, переоформлені за допомогою інших словотвірних засобів, які були активними в ті чи ті історичні епохи, або й навмисне перейменовані, щоб у такий спосіб було приховано сліди прадавньої колонізації краю. На наших землях, як переконливо доводить Зоряна Купчинська, ойконімія на **-jь* уже функціонувала в IV–VI ст., процес її занепаду почався в IX–X ст., а в XII–XIII ст. вона перестала бути продуктивною [11: 125]. Назви, утворені з природної необхідності закріпити в номені належність двору, осади, міста (города) вождеві, родоначальнику, князеві, після XIII ст. присвоювали поселенням уже тільки за аналогією до дериватів, утворених за архаїчною моделлю на **-jь*, або витісняли ойконіми на *-ів, -ин*. Однак прадавні посесиви, зберігаючи у своїх основах величезний пласт всеслов'янського автохтонного антропонімного матеріалу, перетворили питання про давнє заселення українських земель слов'янами-українцями в аксіому.

Дуже часто мотивація дериватів на ***-jь** слов'янськими автохтонними власними особовими іменами-компози́тами є переконливим доказом утворення назви поселення в княжі часи, не залежно від того, засвідчена вона, чи не засвідчена в давньоруських, середньовічних, чи навіть і в новіших документах.

Один із перших відомих дослідників композитних імен Тадеуш Мілевський був переконаним, що такі власні назви є найдавнішою антропонімною категорією, основою інших різновидів давніх найменувань – відкомполітих та відапеліативних [37: 233; 3: 34]. Із занепадом редукованих та ствердінням губних було втрачено сліди посесивності суфікса ***-jь** в основах ойконімів [15: 57], а витіснення з активного вжитку багатьох слов'янських композитних імен остаточно призвело до втрати первісної мотивованості ойконімів. Утворені лакуни заповнювали народні версії, припущення, гіпотези, легенди, перекази. Легенди були зрозумілішими пересічному читачеві, ніж аналіз принципів та способів номінації поселень з експлікацією об'єктивних мовних закономірностей. Їх передавали з уст в уста, вони обростали новими припущеннями, в яких на зміну дослідженням лінгвістичних законів назвотворення приходила народна уява.

Сьогодні ономасти дуже часто з народними етимологіями не погоджуються, протиставляють їм версії наукові, або й просто їх ігнорують. Але вони є. Вони живуть в обширі топонімичної прози, в усних розповідях, їх сповідають не лише пересічні жителі поселення, але нерідко й відомі та авторитетні люди – письменники, краєзнавці, музейні працівники, вчителі, представники інших професій. Легенди та перекази записують, побутують серед населення, їх друкують, видають, публікують на десятках веб-сайтів, вони перекочують на сторінки учнівських та студентських рефератів, нерідко доповнюючись новими й новими домислами. Тут доречно згадати зауваження Олександри Суперанської про те, що її наукова стаття про власні імена була опублікована тиражем 500 примірників, робота Олександра Матвєєва – 300, книга Володимира Болотова – 100 примірників, але водночас книжки типу “Тасмніца (магія) імені” виходять тиражами в десятки й сотні тисяч екземплярів, а витяги з них передруковують у багатьох популярних газетах та журналах [25: 69]. Звісна річ, що кожен реципієнт сприймає топонімичну легенду по-різному: один побачить у ній фантастику, інший – конкретну реальність. Тому лінгвокультурологічний портрет астіонімів варто формувати на основі наукових даних, але часто й з урахуванням народних версій, особливо, якщо одні не заперечують, а доповнюють інших. Коли ж народноетимологічна версія – явний вимисел, то доцільно відверто та об'єктивно про це говорити.

Сьогодні в Україні збереглося небагато раритетних назв міст – прадавніх посесивів на ***-jь**, мотивованих слов'янськими іменами-компози́тами, тобто утворених за схемою “ім'я-комполіт + ***-jь** → астіонім”. Антропонімний етимон таких астіонімів прямо вказує на давньоруський, а можливо й раніший період заснування населеного пункту, на унікальність назви, що могла пережити тисячоліття. Для лінгвіста найменування такого поселення – тверде переконання, що тут споконвіків була, є і буде Україна, завдання лінгвокультурології – переконати в цьому і нелінгвіста.

Мета нашої розвідки – окреслити лінгвокультурологічний портрет сучасних українських астіонімів, змотивованих прадавніми слов'янськими композитними іменами та утворених за допомогою архаїчного суфікса ***-jь**, довести споконвічну українськість таких назв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Архаїчні посесивні ойконім на ***-jь** не раз були об'єктом ономастичних досліджень. В українській ономастиці про них писали Дмитро Бучко, Святослав Вербич, Зоряна Купчинська, Олег Купчинський, Василь Лучик, Ярослав Пура, Людмила Радьо, Ярослав Редька, Михайло Торчинський, Михайло Худаш, Віктор Шульгач та багато інших учених. Дослідники-антропонімісти аналізували прадавні композитні імена, що стали етимонами таких ойконімів. Ідеться передусім про праці вітчизняних учених Ганни Бучко, Марії Демчук, Ірини Железняк, Розалії Керсти, Павла Чучки та ін. Однак у лінгвокультурологічному ключі назви сучасних українських міст, виникнення яких сягає правіків, а номінація зумовлена давніми іменами-композитами, досліджено ще не цілком повно.

Лінгвокультурологічний портрет міського поселення крізь призму його назви формуємо за схемою: ядерна зона (теперішня назва міста, його локалізація); ближня периферійна зона (найвірогідніша наукова генеза астіоніма з експлікацією та характеристикою твірного антропоніма); дальня периферійна зона (народноетимологічна версія походження назви поселення).

Виклад основного матеріалу. Перша група астіонімів: назви українських міст – первісних посесивів на ***-jь**, утворених від давніх композитних імен, засвідчених у відомих слов'янських ономастиконах, в історичних джерелах або спеціальних працях.

Лінгвокультурологічний портрет астіонімів *Богуслав, Борислав, Володимир-Волинський, Доброміль, Житомир, Ізяслав, Переяслав-Хмельницький, Самбір.*

Ядерна зона: Богуслав (Кв.).

*Ближня периферія: Богуславъ + *-jь → Богуславль.* Теперішнє місто *Богуслав* (Кв.) отримало назву в спадок від однойменного давньоруського городища *БогоуславлА: Всеволодъ бо просАше оу него ... БогоуславлА*, 1195 р. [22, II: 683; 6: 20], яке входило до складу оборонної системи Київського князівства. Астіонім змотивовано композитним іменем *Богуславъ* [18: 16; 27: 113] ‘той, що славить Бога’ [6: 20]. Така власна особова назва відома багатьом слов'янським мовам: бол. *Богуслав* [9: 79], пол. *Bogusław* [38, I/2: 189], серб., хорв. *Богослав*, кашуб. *Vogoslav*, чес. *Bohuslav* [29: 66]. Ім'я мало й конкретних історичних носіїв – західнопоморського (щещинського) князя *Богуслава I* та його сина *Богуслава II* [14: 470].

Дальня периферія: Легенда пов'язує іменування давньоруського городища з постаттю Ярослава Мудрого та з його відповіддю на багатолюдне “Слава Ярославу!” – “*Богу слава!*”. Однак суперечить такій версії, як структура оніма, так і відсутність у всій Слов'янщині назв населених пунктів, утворених від вигуківих фразем. Тож якщо Ярослав Мудрий 1032 р. і спричинився до розбудови *Богуслава* (пам'ятник на його честь споруджено в місті 2012 р.), то поіменоване давнє поселення було ще до правління князя Ярослава Мудрого, тобто десь на 150, а то й більше років раніше, ніж у літописах збереглася перша писемна згадка про нього.

Ядерна зона: Борислав (Лв.).

*Ближня периферія: Бориславъ + *-jь → Бориславль.* Найдавніша писемна фіксація праслов. імені *Бориславъ* [27: 38] відома з 1147 р. і стосується особи боярина на ім'я *Борислав*, який, імовірно, був батьком літописця Нестора. Доіменне значення лексеми *борислав* було побажальним і виражало ідею “Виборюй славу!” [29: 75]. Прадавній *Бориславль дворъ* локалізувався в Києві [6: 23; 13: 126], пустище *Бориславово* – на Новгородщині [30: 315], а городище **Бориславль* – на Підкарпатті.

Назва теперішнього міста *Борислав* (Льв.) зафіксована у польськомовних документах XIV ст. уже без компонента *-ль* основи *-славль*: *Boryslaw*, 1387 р. [36, IV: 330], що зрідка сіє сумнів у давньоруському періоді його заснування. Однак прадавність постановня *Борислава* підтверджується близькістю розташування могутньої древньої фортеці IX ст. *Тустань*, давністю назв тих поселень, які в 30-х роках XX ст. злилися з *Бориславом* в одне місто (*Тустановичі*, *Губичі*, колишній присілок *Борислава Мразниця* та новіша *Баня Котівська*) і, зрозуміло, ономастичними чинниками: архаїчністю ойконімотвірної моделі та базового імені-комполита.

Дальня периферія: Згаданий у документах XIV ст. монастир *Борислав* прибрав собі, очевидно, ймення того поселення (городища) **Бориславля*, на землях якого був споруджений. Інші ж версії, як-от: утворення ойконіма від словосполучення *бори славні* або *борці славні*, від назви особи *славний з борів*, від прикметника *бруслав* (?) *кам'янистий*, від лексеми *брение* 'нафтовий' (?) тощо [17] – народне етимологізування, побудоване на так званій "трі слів".

Ядерна зона: *Володимир-Волинський* (Вл.).

Ближня периферія: *Володимєрь* + **-їь* → *Володимєрь/Володимирь* → *Володимир-Волинський*. Літописний *Володимєрь*, сучасний *Володимир-Волинський* (Вл.), колишній "стольний град" Волинської землі, засвідчений у Лаврентіївському літописі: *и посадиша ... Всеволода Володимери*, 988 р. [22, I: 121; 6: 33], був заснований за великого князя *Володимира* Святославовича та іменованим, очевидно, на його честь. Дослідники виводять ім'я від праслов. **Voldimirь* з препозицією **Voldь* < **Voldьiti* 'володіти' та постпозицією **mirь* 'спокій' [29: 113]. Атрибутивний компонент *Волинський* з'явився у назві населеного пункту значно пізніше, щоб відрізнити його від *Володимира-на-Клязьмі* (тепер *Владимир*, РФ).

Дальня периферія: Назва поселення *Володимир-Волинський* – одна з небагатьох назв древніх міст, наукова генеза постановня якої відрізняється від народної тільки тлумаченням способу творення: колишнє посесивне утворення на **-їь* від імені-комполита *Володимир* переважно трактується у дусі народної етимології як семантичне перенесення антропоніма у називному відмінку на назву міста.

Ядерна зона: *Доброміль* (Льв.).

Ближня периферія: *Доброміль* + **-їь* → *Доброміль*. Чоловіче ім'я *Доброміль*, 1180 р. [18: 73] зафіксовано в іменослові Миколая Морошкіна, а в польському та болгарському – його жіночі повні й демінутивні варіанти: пол. *Dobromila* [38, I: 489], бол. *Добромилка* [9: 175]). Павло Чучка пояснює ім'я як поєднання прикметникових основ *добр-* 'добрий' та *-мил* 'милий' [29: 159]. Назву поселення *Доброміль* (Льв.), змотивовану іменем-комполитом *Доброміль*, уперше згадано у відомих нам документах 1374 р.: *Dobromyl* [40, IV: 102].

Дальня периферія: Народний переказ розповідає про те, що назва міста є похідною від словосполучки *добра милья*, ніби саме так називали відстань від замку на горі Сліпій (від маєтностей Гербуртів у Фельштині) до *Добромиля*. Однак такий спосіб передачі локативної ознаки ойконіміці не відомий.

Ядерна зона: *Житомир* (Жт.).

Ближня периферія: *Житомирь* + **-їь* → *Житомирь*. Повідомлення, що 884 р. є роком, від котрого *Житомир* веде своє літочислення, спирається на непідтверджені свідчення історика Миколи Трипольського про дружинника київських князів Аскольда й Діра на ім'я *Житомир* [8]. В історичних джерелах про поселення згадано майже через два століття після того – 1053 р.: *Житомьрь* [20: 363; 11: 736]. Народження назви й справді завдячує антропонімові *Житомирь* (*Житомьрь*) з

дієслівною основою *жити* та іменниковою *мир* ‘спокій’ [29: 189]. Крім українців, таке ім’я знали чехи, словаки, серби, хорвати, словенці. Отже, всеслов’янське поширення антропоніма-етимона та архаїчна ойконімотвірні модель – надійний доказ прадавності астіоніма.

Дальня периферія: Побутує припущення чеського славіста Павла-Йосифа Шафарика про древнє городище *Житомир* як місце поселення гіпотетичних *житичів*, імовірних союзників древлян [8] та гіпотеза Володимира Нерознака про можливість мотивації ойконіма церковнослов. *житомѣрьникъ* ‘той, хто міряє жито’ [19: 73]. За переказами, твірними для ойконіма могли також стати словосполучення *місто житичів*, *мир житичів*, *мир і жито*, *жити мирно*, *животомир*, де *живот* ‘життя’ тощо. Нещодавно на пам’ятному знакові із вказівкою про заснування *Житомира* 884 р. встановлено гранітні дошки з фрагментом символічного підпису: “Місто жита і миру, життя у мирі – *Житомир*”.

Ядерна зона: *Ізяслав* (Хм.).

Ближня периферія: *Ізяславъ* + *-*јь* → *Ізяславль*. Крім київського й володимир-волинського князя *Ізяслава* Ярославича, на честь якого, очевидно, було названо колишній *градъ* у Волинській землі [6: 64; 15: 232; 26: 209], а теперішнє місто *Ізяслав* (Хм.), відомі й інші історичні постаті з таким іменем, починаючи від *Ізяслава*, сина Володимира Святославича (980 р.) та *Ізяслава* Васильковича, сина Василька Святославича (1181 р.) [29: 199]. В імені-комполіті *Ізяславъ* постпозицію *-славъ* поєднано з препозицією *изъяти* < *яти* ‘взяти, забрати’ [29: 199]. Літописний *Ізяславль:* *Каменицю ИзАяславлю*, 1240 р. [22, II: 786; 6: 64], який протягом довгого періоду свого побутування фіксували писарі різних віків у багатьох варіантах (найчастіше, крім *Ізяславля*, ще *Заслав*, *Заславль*, рідше *Жаслав*, *Жеслав*, *Жослав*), сьогодні, як і більшість іменувань такого типу, втратив фінальне *-ль*.

Дальня периферія: Народноетимологічні версії постання *Ізяслава* спричинені побутуванням паралельних варіантів *Ізяслав/Заслав*. За легендою, *Заслав* – ‘поселення за славою (за Славутою, за рікою)’.

Ядерна зона: *Переяслав-Хмельницький* (Кв.).

Ближня периферія: *Переяславъ* + *-*јь* → *Переяславль*. Павло Чучка вважає, що чоловіче особове ім’я *Переяславъ* має трикомпонентну структуру. Антропонімній частині *-слав* передують препозиційний повноголосний дієслівний префікс *Пере-*, а другим складником є дієслівна основа *-я-* (з *-*јє-* < *јєти* ‘взяти’, ‘брати’) [29: 277]. Василь Лучик з покликанням на Етимологічний словник української мови [7, IV: 347] виводить першу частину композитного імені від дієслова *перейати* ‘перейняти’ [15: 374]. Саме ім’я *Переяславъ* і послужило мотивом для творення назви теперішнього *Переяслава-Хмельницького* (Кв.), одного з найдавніших міст Давньої Русі (*Переаславль*, 907 р. [22, I: 31; 6: 99]). Історичним підтвердженням побутування власної особової назви *Переяславъ* є наведене Олексієм Стрижаком патронічне іменування руського воїна 1162 р.: *Нажир Переяславич* [6: 100] та ім’я княжни Данила Романовича – *Переяслави* [14: 375, 431; 29: 276]. Компонент *Хмельницький* місто отримало 1943 р. з огляду на зініційовану Богданом Хмельницьким Переяславську раду 1654 р.

Дальня периферія: Народноетимологічна версія постання назви: русич, який переміг печенігів, *перейняв на себе славу* переможця: “город, где отрок *перенял славу* (у печенегов)” [19: 134].

Ядерна зона: *Самбір* (Лв.).

*Ближня периферія: Самборь + *-jь → Самборь.* Композитним іменем *Самборь* [19: 171], уживаним не тільки українцями, але й поляками, чехами, сербами та слов'янами на території Німеччини [18: 313], мотивовано назву поселення *Самбір* (Льв.): *Sambor Nova Olim Pohonicz*, 1390 р. [32, VI: 2]. Після зруйнування татарами в 40-х роках XIII ст. давньоруського містечка *Самборь* частина його мешканців переселилася в недалекий *Погонич*, який згодом почав називатися *Новим Самбором*, а колишній *Самборь* з того часу – *Старим Самбором* [28: 84]. Наявність на кінець XIV – початок XV ст. двох *Самборів* (*Старого* й *Нового*) свідчить про давність заснування поселення [2: 258], а структура та мотивація назви антропонімом-композитом підтверджує давньоруський період її постання.

Дальня периферія: Окремі краєзнавчі праці містять перекази про утворення назви поселення від сполучення слів *сам бір*; від гіпотетичного племені *саборів*; від слова *собор*, *собраніє* у значенні ‘злиття двох потоків чи рік’; від церковного храмового свята *Собора Пресвятої Богородиці*; від *верби-самбірки*, яка в минулому росла на берегах Дністра; від імені одного з князів Гданського Помор'я XIII ст. тощо [24: 10]. Однак усі ці версії можуть побутувати тільки як топонімічна проза, але не витримують критики з погляду принципів та способів номінації поселення.

Якщо ключем для декодування розглянутих астіонімів виступають антропоніми, зафіксовані у відомих ономастиконах, то наступна група назв поселень сама є свідченням побутування такого антропоніма-композита. В ономастиці давно відома практика реконструкції особової назви, якщо компоненти композитного імені засвідчені в інших двоосновних власних особових назвах.

Лінгвокультурологічний портрет астіонімів *Дрогобич*, *Збараж*, *Радомишль*, *Чернобиль*.

Ядерна зона: Дрогобич (Льв.).

*Ближня периферія: *Дорогобыть + *-jь → Дорогобычь → Дрогобычь → Дрогобич.* Композитне ім'я **Дорогобыть* змотивувало постання ойконіма *Дорогобычь*, тепер *Дрогобич* (Льв.). В офіційних документах назва поселення від середини XIV ст. фіксувалася переважно у сполонізованому варіанті: *Drohobicz*, 1378 р. [33, I: 536], а ті поодинокі джерельні свідчення, що зберегли повноголосу форму: *около ... Дорогобича*, 1498 р. [22, II: 361]; *города Дорогобича*, 1699 р. [5: 173], а подекуди ще й помилкову: *Доробуч*, 1856 р. [19: 194] не дали поштовху до того, щоб повернути населеному пунктові давньоруський повноголосий варіант. Препозитивний компонент імені-композита **Дорогобыть* подибуємо у складі багатьох українських, лужицьких, чеських, польських композитних імен: *Дорогобугь*, *Дорогомилъ* [18: 457], *Drahobul*, *Drahobud*, *Drahomil*, *Drahomir*, *Drahorad*; *Nedrah*, *Setidrah*, *Sobedrah* [39: 75]; постпозитивний – серед давніх сербських імен у препозиції: *Битомиръ* [21: 12], а серед чеських – у постпозиції: *Radobyt* [39: 72]).

Дальня периферія: Інші версії щодо походження астіоніма *Дрогобич* можемо умовно об'єднати у дві групи: народні легенди та народне етимологізування. Легенда про *Другий Бич*, заснований недалеко від зруйнованого у XIII ст. половицьким ханом Буняком Шолудивим *Бича* не має історичного підтвердження, але має, по-перше, фольклорну цінність та, по-друге, спирається на авторитет Івана Вагилевича. Один із перших західноукраїнських просвітителів умістив переказ про *Другий Бич* у циклі “Думи” і не забув наголосити, що це легенда (вигадка, фантазія), про що сьогодні нерідко забувають читачі цієї легенди та інтерпретатори походження назви міста. Народне етимологізування: *друга бич*, *другий бік*, *другі Губичі*, *друга добич*, *драговина*, *драгва* тощо побудоване винятково на зовнішній лексичній подібності і не

спираються ні на лінгвістичні, ні на культурологічні потенції українського назвотворення [див. ще 10: 35; 28: 68].

Ядерна зона: Збараж (Тр.).

*Ближня периферія: *Збырадъ + -*jь → Збыражъ → Збараж.* У найдавніших пам'ятках найменування міста *Збараж* (Тр.) фіксується в різних варіантах, нерідко відмінних від сучасного його звучання. Дослідники вважають, що початкова назва цього древнього містечка була *Збыраж: около Збыража (збаряжа)*, 1211 р. [22, II: 730; 7: 151]. Утворена вона від власної особової назви **Збырадъ*, компоненти якої *Збы-* збережено в чес. *Sbyslav* [39: 83], пол. *Zbygniew, Zbywoj* [35: 73], а постпозиція *-радъ* – у чес. *Volerad, Ātorad, Lutorad* [39: 83], або як початкове *Рад(и)-* в імені-комполіті *Радиславъ* [18: 162].

Дальня периферія: Жодна народна версія не пов'язує походження назви міста Збараж з антропонімом. Найпоширенішою є легенда, ніби тут збиралися хоробрі дружини для захисту рідного краю, менш відомими є перекази про бару 'болото', зберіж 'з берега', барши 'мито', Сварога 'бога Сварога' тощо.

Ядерна зона: Радомишль (Жт.).

*Ближня периферія: *Радомисль + -*jь → Радомишль.* Ім'я-комполіт **Радомисль* з компонентами *Рад(о-), -радъ* (*Volerad, Ātorad, Lutorad* [39: 83]) та *-мысль* (*Āmysl, Danemysl, Hodomysl* [39: 81]) збережено сьогодні в ойконімі *Радомишль* – у назві села на Волині та міста на Житомирщині. Замок, що наприкінці XIV ст. за правління київського князя Володимира Ольгердовича започаткував майбутнє місто напроти літописного *града Мичьска* або *Микгорода* [23: 108], писемно засвідчено в історичних джерелах 1593 р.: *Radomysl*, 1593 р. [1: 386; 11: 753]. Ойконімотвірна модель на *-*jь* на час заснування *Радомисля/Радомишля* та поширення його назви на *Мичеськ (Микгород)* уже не була продуктивною. Тому астіонім міг утворитися за аналогією до архаїчної посесивної моделі.

Дальня периферія: Народний переказ пов'язує з'яву Радомисля/Радомишля з "радісною мислю", що "сподвигла мичан на потребу оселитися на новому, більш підвищеному, березі", однак така версія відразу має і спростування, бо сумнівно, щоб одночасно "радісна мисль" спричинила постановня Радомишля на Волині (Радомысльские гаи, 1535 р. [31: 115]), в Польщі, Чехії, на Балканах [17].

Ядерна зона: Чорнобиль (Жт.).

*Ближня периферія: *Чьрнобыль + -*jь → Чорнобиль.* Назву поселення *Чорнобиль* (Жт.): ω *ЧьрнобыльА*, 1193 р. [22, II: 677; 6: 174] змотивовано антропонімом **Чорнобиль* (**Чьрнобыль*). Препозитивний компонент *Черн(о, и)-* композитного імені **Чьрнобыль* збережено в багатьох композитних іменах типу *Черноборъ, Черномиръ, Черноужъ, Чернимиръ, Черниславъ* [18: 206], серб. *Чрноглав* [4: 192; 29: 362], хрв. *ĀrniĀoj* [34: 109], постпозитивний *-биль* у власних особових назвах *Radobyl, Varobyl* [29: 72].

Дальня периферія: Лаврентій Похилевич наводить народноетимологічну версію походження назви поселення від гіпотетичного іменування Чорної Русі (територія, де одягалися чоловіки в чорні свити і чорні шапки на відміну від Білої Русі, де свити й шапки були білими [23: 144]). Ірина Желєзняк як одне із вірогідних наводить припущення про постановня ойконіма від назви рослини чьрнобыль > чорнобиль [6: 174].

Висновки. Отже, творення архаїчних посесивних назв міст на *-*jь* *Богуслав, Борислав, Володимир* (тепер *Володимир-Волинський*), *Добромиль, Житомир, Ізяслав,*

Переяслав (тепер *Переяслав-Хмельницький*), *Самбір* змотивували слов'янські автохтонні власні особові імена-композиції *Богуслав, Борислав, Володимир, Добромил, Житомир, Ізяслав, Переяслав, Самбор*. Сьогодні з-поміж названих імен активно побутує тільки *Володимир* та гіпокористика від антропоніма *Борислав* – *Борис*. Інші ж імена є свідченням, по-перше, того, що вони були відомі антропонімікону Давньої Русі і, по-друге, підтверджують прадавність заснування поселень, навіть тих, які не були засвідчені в літописних документах.

Астіоніми *Дрогобич, Збараж, Радомишль, Чорнобиль* постали, дякуючи особам, чіми іменами були **Дорогобит, *Збирад, *Радомисл, *Чорнобил*. Компоненти таких композитів збережено в інших двоскладних антропонімах. Тож реконструйовані власні особові композитні імена не тільки свідчать про прадавність колонізації краю, але й відтворюють фрагмент праісторичного антропонімікону.

Перспективи використання результатів дослідження убачаємо в укладанні лінгвокультурологічного словника астіонімів України. Така праця має продемонструвати, що назви українських міст, попри всі політичні віяння, імперські та постімперські вподобання, були питомими українськими, такими вони, є і будуть.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Архив Юго-Западной России. Ч. I / Изд. Временной Комиссией для разбора древних актов. – Киев : Унив. тип., 1859. – 640 с.
2. Бучко Г. Исторична та сучасна українська ономастика : Вибрані праці / Г. Бучко, Д. Бучко. – Чернівці : Букрек, 2013. – 456 с.
3. Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVIII ст. / М. О. Демчук. – Київ : Наукова думка, 1988. – 172 с.
4. Грковић М. Речник имена Баньског, Дечанског и Призренског властелинства у XIV веку / М. Грковић. – Белград : Народна књига, 1986. – 235 с.
5. Дополнение ко Сводной Галицко-русской летописи с 1600 по 1700 год, составил А. С. Петрушевич. – Львів, 1874.
6. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі. – Київ : Наукова думка, 1985. – 254 с.
7. Етимологічний словник української мови : у 7 т. – Київ : Наукова думка. – 1982 – 2012.
8. Історія Житомира [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://ztrada.gov.ua/3398\[0\]=362](http://ztrada.gov.ua/3398[0]=362)
9. Илчев С. Увод. Лични имена / С. Илчев ; Речник на личните и фамилни имена у българите. – София : Изд-во БАН, 1969. – С. 9–37.
10. Котович В. Походження назв населених пунктів Дрогобиччини (наукові версії) / В. Котович. – Дрогобич : Посвіт, 2012. – 88 с.
11. Купчинська З. О. Стратиграфія архаїчної ойконімії України : монографія / З. О. Купчинська. – Львів : НТШ, 2016. – 1278 с.
12. Купчинський О. А. Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень (Географічні назви на -ичі) / О. А. Купчинський. – Київ : Наукова думка, 1981. – 252 с.
13. Купчинський О. А. Двочленні географічні назви України на *-ї (Матеріали до українського топонімічного словника) / О. А. Купчинський // Питання історії української мови. – Київ : Наукова думка, 1970. – С. 101–129.
14. Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця. – Київ : Дніпро, 1989. – XVI + 591.

15. *Лучик В. В.* Етимологічний словник топонімів України / В. В. Лучик. – Київ : Академія, 2014. – 544 с.
16. *Микулич О.* Найдавніший Борислав [Електронний ресурс] / О. Микулич. – Режим доступу : <http://spadok.org.ua>
17. *Молодіко В.* Радомишль: місто на семи пагорбах і трьох китах [Електронний ресурс] / В. Молодіко. – Режим доступу : <http://www.news.dks.ua/index.php/news/kultura/21663>
18. *Морошкин М. Я.* Славянский именовслов или собрание славянских личных имён в алфавитном порядке / М. Я. Морошкин. – Санкт-Петербург, 1867. – 213 с.
19. *Нерознак В. П.* Названия древнерусских городов / В. П. Нерознак. – Москва : Наука, 1983. – 208 с.
20. *Опись документовъ и дѣлъ, хранящихся въ сенатскомъ архивѣ.* Отд. 3. Т. 2. – СПб., 1911. – 448 с.
21. *Пачичъ И.* Именовсловъ или речникъ личны имена разны народа славенски / И. Пачичъ. – Будим : Миловукъ, 1828.
22. *Полное собрание русских летописей.* – Москва : Издательство восточной литературы, 1962. – Т. I–II.
23. *Похилевич Л. И.* Сказания о населенных местностях Киевской губернии / Л. И. Похилевич. – Киев : В тип. Киево-Печер. лавры, 1864. – 763 с.
24. *Самбір і Самбірщина* / Г. Машура, Д. Каднічанський, А. Каднічанський, О. Козар. – Дрогобич : Коло, 2005. – 288 с.
25. *Суперанская О. В.* Ономастика начала XXI века / О. В. Суперанская. – Москва : Институт языкознания РАН, 2008. – 80 с.
26. *Торчинська Н. М.* Словник власних географічних назв Хмельницької області / Н. М. Торчинська, М. М. Торчинський. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 549 с.
27. *Тупиков Н. М.* Словарь древнерусских личных собственных имён / Н. М. Тупиков // Записки отделения русской и славянской археологии русского археологического общества. – Санкт-Петербург, 1903. – Т. 6. – 857 с.
28. *Худаш М. Л.* Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімії утворення) / М. Л. Худаш, М. О. Демчук. – Київ : Наукова думка, 1991. – 268 с.
29. *Чучка П. П.* Слов'янські особові імена українців : історико-етимологічний словник / П. П. Чучка. – Ужгород : Ліра, 2011. – 432 с.
30. *Шульгач В. П.* Нариси з праслов'янської антропонімії. Ч. I. / В. П. Шульгач. – Київ : Довіра, 2008. – 413 с.
31. *Шульгач В. П.* Ойконімія Волині : Етимологічний словник-довідник / В. П. Шульгач. – Київ : Кий, 2001. – 189 с.
32. *Akta grodzkie i ziemskie czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie.* – Lwów, 1868–1935. – Т. 1–25.
33. *Księga ławnicza (przemyska)* / wyd J. Smółka, Z. Tymińska. – Przemyśl, 1936.
34. *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske.* – Zagreb, 1976. – 772 s.
35. *Malec M.* Staropolskie skrocone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych / M. Malec. – Wrocław etc.: Wydawnictwo PAN, 1982.
36. *Matricularum Regni Polonia Summaria.* – Warszawa, 1907–1908. – Pars 1–5.

37. Milewski T. O pochodzeniu słowańskich imion złożonych / T. Milewski // I Miedzynar. sławist. konf. onomast. w Krakowie w dniach 22–24 paźdz. 1959 : Prace onomastyczne, 5. – Wrocław etc., 1961. – S. 233–247.
38. Słownik staropolskich nazw osobowych / pod red. i ze wstępem W. Taszyckiego. – Wrocław etc., 1965–1985. – T. 1–7.
39. Svoboda J. Staročeská osobní jména a naše příjmení / J. Svoboda. – Praha : Nakladatelství ČSAR, 1964. – 318 s.
40. Zbiór dokumentów małopolskich. – Wrocław etc., 1965–1976. – Cz. 1–8.

REFERENCES

1. Arkhyv Yuho-Zapadnoi Rossyy. Ch. I. (1859). / Yzd. Vremennoi Komysseyi dlia razbora drevnykh aktov. Kyev: Unyv. typ.
2. Buchko, H., Buchko, D. (2013). *Istorychna ta suchasna ukrainska onomastyka: Vybrani pratsi*. Chernivtsi: Bukrek.
3. Demchuk, M. O. (1988). *Slovianski avtokhtonni osobovi vlasni imena v pobuti ukrainsiv XIV–XVIII st.* Kyiv: Naukova dumka.
4. Hrkovyy, M. (1986). *Rechnyk ymena Banskoho, Dechanskoho y Pryzrenskoho vlastelynstva u XIV veku*. Belhrad: Narodna knyha.
5. *Dopolnenye ko Svodnoi Halytsko-russkoi letopysy s 1600 po 1700 hod, sostavyl A. S. Petrushevych.* (1874). Lviv.
6. *Etymolohichnyi slovnyk litopysnykh heohrafichnykh nazv Pivdennoi Rusi.* (1985). Kyiv: Naukova dumka.
7. *Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: u 7 t.* (1982–2012). Kyiv: Naukova dumka. –
8. *Istoriia Zhytomyra*. Retrieved from [http://ztrada.gov.ua/3398\[0\]=362](http://ztrada.gov.ua/3398[0]=362)
9. Ilchev, S. (1969). *Uvod. Lychny imena / Rechnyk na lychnyte y famylny imena u bolharyte*. Sofyia: Izd-vo BAN, 9–37.
10. Kotovych, V. (2012). *Pokhodzhennia nazv naselenykh punktiv Drohobychchyny (naukovi versii)*. Drohobych: Posvit.
11. Kupchynska, Z. O. (2016). *Stratyhrafia arkhaischnoi oikonimii Ukrainy: monohrafia*. Lviv: NTSh.
12. Kupchynskyy, O. A. (1981). *Naidavnishi slovianski toponimy Ukrainy yak dzherelo istoriko-heohrafichnykh doslidzhen (Heohrafichni nazvy na -ychi)*. Kyiv: Naukova dumka.
13. Kupchynskyy, O. A. (1970). Dvochlenni heohrafichni nazvy Ukrainy na *-jъ (Materialy do ukrainskoho toponimichnogo slovnyka). In: *Pytannia istorii ukrainskoi movy*. Kyiv: Naukova dumka, 101–129.
14. *Litopys ruskyi.* (1989). / per. z davnorus. L. Ye. Makhnovtsia. Kyiv: Dnipro.
15. Luchyk, V. V. (2014). *Etymolohichnyi slovnyk toponimiv Ukrainy*. Kyiv: Akademiia.
16. Mykulych, O. *Naidavnishyi Boryslav*. Retrieved from <http://spadok.org.ua>
17. Molodyko V. *Radomyshl: misto na semy pahorbakh i trokh kytakh*. Retrieved from <http://www.news.dks.ua/index.php/news/kultura/21663>
18. Moroshkyn, M. Ia. (1867). *Slavianskyi imenoslov ili sobrane slavianskykh lychnykh ymen v alfavytnom poriadke*. Sankt-Peterburg.
19. Neroznak, V. P. (1983). *Nazvaniya drevnerusskykh horodov*. Moskva: Nauka.
20. *Opys dokumentov i del, khраниashchykh v senatskom arkhyvy. Otd. 3. T. 2.* (1911). Sankt-Peterburg.

21. Pachych, I. (1828). *Imenoslov ili rechnyk lychny imena razny naroda slavensky*. Budym: Mylovuk,
22. *Polnoe sobranie russkykh letopisei*. (1962). Moskva: Vzdatelstvo vostochnoi lyteratury, t. I–II.
23. Pokhylevych, L. Y. (1864). *Skazania o naseleennykh mestnostiakh Kyevskoi hubernyy*. Kyev: V typ. Kyevo-Pecher. lavry.
24. Mashura, H., Kadnichanskyi, D., Kadnichanskyi, A., Kozar, O. (2005). *Sambir i Sambirshchyna*. Drohobych: Kolo.
25. Superanska, O. V. (2008). *Onomastyka nachala XXI veka*. Moskva: Instytut yazykoznavania RAN.
26. Torchynska, N. M., Torchynskyi, M. M. (2008). *Slovyk vlasnykh heohrafichnykh nazv Khmelnytskoi oblasti*. Khmelnytskyi: Avist.
27. Tupykov, N. M. (1903). Slovar drevnerusskykh lychnykh sobstvennykh imen. In: *Zapysky otdeleniia russkoi i slavianskoi arkheolohyi russkoho arkheolohycheskoho obshchestva*. Sankt-Peterburg, t. 6.
28. Khudash, M. L., Demchuk, M. O. (1991). *Pokhodzhennia ukrainskykh karpatskykh i prykarpatskykh nazv naselennykh punktiv (vidantroponimni utvorennia)*. Kyiv: Naukova dumka.
29. Chuchka, P. P. (2011). *Slovianski osobovi imena ukrainsiv: istoryko-etymolohichnyi slovyk*. Uzhhorod: Lira.
30. Shulhach, V. P. (2008). *Narysy z praslovianskoi antroponimii. Ch. I*. Kyiv: Dovira.
31. Shulhach, V. P. (2001). *Oikonimiia Volyni: Etymolohichnyi slovyk-dovidnyk*. Kyiv: Kyi.
32. *Akta grodzkie i ziemskie czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie*. (1868–1935). Lwów, t. 1–25.
33. *Księga ławnicza (przemyska)*. (1936). / wyd J. Smółka, Z. Tymińska. Przemysł
34. *Leksik prezimena Socjalističke Republike Hrwatske*. (1976). Zagreb.
35. Malec, M. (1982). *Staropolskie skrocone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych*. Wroclaw etc.: Wydawnictwo PAN.
36. *Matricularum Regni Polonia Summaria*. (1907–1908). Warszawa, pars 1–5.
37. Milewski, T. (1961). O pochodzeniu słowańskich imion złożonych. In: *Miedzynar. sławist. konf. onomast. w Krakowie w dniach 22–24 paźdz. 1959: Prace onomastyczne*, 5. – Wroclaw etc., 233–247.
38. *Słownik staropolskich nazw osobowych*. (1965–1985). / pod red. i ze watepem W. Taszyckiego. Wroclaw etc., t. 1–7.
39. Svoboda, J. (1964). *Staročeská osobni jména a naše příjmení*. Praha: Nakladatelství ČSAN.
40. *Zbiór dokumentów małopolskich*. (1965–1976). Wroclaw etc., cz. 1–8.

Стаття надійшла до редколегії 10. 05. 2019
прийнята до друку 10. 06. 2019

LINGUISTIC AND CULTURAL PORTRAIT OF AUTOSTHTON UKRAINIAN ASTIONYMS

Vira KOTOVYCH

*Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University,
Department Philological Disciplines and Methods of Their Teaching in Primary School,
2/220, Les Kurbas Str., Drohobych, Lviv region, Ukraine, 82100,
phone (0 324) 41-34-07
e-mail: virako@ukr.net*

In the article outlines the linguistic and cultural portrait of modern astionyms of Ukraine, created with the help of the archaic suffix * -jъ from their own personal Slavic composite names. The autochthonous names of such urban settlements have been proved. The nuclear, near peripheral and distant peripheral zones of interpretation of modern ationisms, the original conspiracies on - * jъ, formed from old personal personal composite names, certified in famous Slavic onomasticons, in historical sources or special works, were considered (the name of the present cities Boguslav, Borislav, Volodymyr-Volynsky, Dobromil, Zhytomyr, Izyaslav, Pereyaslav-Khmelnysky, Sambir) and archaic derivatives on * -j, motivated by reconstructed names-composites (Drohobych, Zbarazh, Radomyshl, Chornobyl).

The purpose of the intelligence is defined as the outline of the linguistic and cultural portrait of contemporary Ukrainian astionims, motivated by ancient Slavic own personal composite names, created with the help of the archaic suffix -jъ. The original autochthonality (Ukrainian) of such names is proved, as in the XII–XIII centuries the analyzed, oikonim and creature model has ceased to be productive.

The formation of the linguistic and cultural portrait of the urban settlement through the prism of its name is carried out according to the scheme: nuclear zone: the present name of the city, its localization; nuclear zone: the present name of the city, its localization; far-off peripheral zone: the national etymological version of the origin of the settlement's name.

It is found that the scientific and popular etiologic versions are often interwoven, although the opposite is known: the complete denial by the scientists of the folk version, or the complete lack of understanding by the lovers of the true genesis of the oikonim.

It was found out, that linguistic and culture dictionary of astionims of Ukraine is still promising. This work has demonstrated that the names of Ukrainian cities, despite all the political trends imperial and post-imperial preferences were, are and will be specific Ukrainian.

Keywords: astionim, nuclear zone, near periphery, distant periphery, oikonim and creature model, name-composite.